

UOT- 336.221: 657.372.32

Innovasiya yönümlü amortizasiya siyasətinin vergitutma cəhətləri

Seyfullayev İlqar Zülfüqar oğlu*
iqtisad elmləri üzrə fəlsəfə doktoru, dosent

Xülasə

Tədqiqatın məqsədi - mövcud vergitutma mexanizminin amortizasiya ayırmalarının investisiya və innovasiyalara yönəldilməsinə təsirinin tədqiqi.

Tədqiqatın metodologiyası - deduktiv yanaşma və müqayisəli təhlil.

Tədqiqatın nəticələri - sənaye müəssisələrinin amortizasiya potensialından investisiya və innovasiya məqsədləri üzrə istifadə səviyyəsi qiymətləndirilmiş, bu potensialdan istifadənin aşağı səviyyəsinin səbəbləri göstərilmiş, amortizasiya ayırmalarından istifadənin uçotu və vergi tənzimlənməsinin diferensiasiyası üzrə təkliflər verilmişdir.

Tədqiqatın məhdudiyyətləri - amortizasiya ayırmalarından istifadə üzrə uçot və statistika məlumatlarının bizə məlum olmaması müəssisələrin amortizasiya siyasətinin daha dərinə tədqiqinə mane olmuşdur.

Tədqiqatın praktiki əhəmiyyəti - müəssisələrin amortizasiya siyasətlərinin dövlət tənzimlənməsi, o cümlədən vergi tənzimlənməsi tədbirlərinin işlənməsində elmi-istiqamətverici mənbə kimi istifadənin mümkünlüyü.

Tədqiqatın orijinallığı və elmi yeniliyi - müəssisələrin amortizasiya siyasətinin tənzimlənməsində vergi tənzimlənməsi prinsiplərinə riayət olunması səviyyəsi təhlil olunmuş və qiymətləndirmə aparılmışdır.

Açar sözlər: *amortizasiya potensialı, uçot siyasəti, vergi tənzimlənməsi*

*Vergilər Nazirliyinin Tədris Mərkəzi, AZ1040. Bakı ş. Sabunçu rayonu, Bakıxanov qəs., Ü.Rəcəb küçəsi, 1.
s-ilgar@mail.ru

1.Giriş

Tələb və təklifin qarşılıqlı təsiri, rəqabət və kapitalın sərbəst axını ilə yaranan bazar mexanizmi dövlət tənzimlənməsi ilə birlikdə müəssisələrə istiqamətverici təsir göstərərək onları daxili elementlərini dəyişməyə və xarici təsirlərə uyğunlaşmağa - sistem olaraq keyfiyyətə yeni səviyyəyə keçməyə vadar edir.

Azərbaycan Respublikasının prezidenti cənab İlham Əliyev Vergilər Nazirliyinin Şamaxı rayonunda yerləşən yeni Tədris Mərkəzinin açılışı zamanı etdiyi proqram xarakterli çıxışında ölkə iqtisadiyyatının əsas inkişaf istiqamətlərini bir daha bəyan etmişdir: “Şamaxı rayonunda belə mənzərəli yerdə ən müasir standartlara cavab verən Tədris Mərkəzi tikilibdir. Bu, gözəl hadisədir və Azərbaycanın ümumi inkişafı ilə bilavasitə bağlı olan məsələdir. Çünki təhsil, bilik, elm, iqtisadiyyatımızın elmi əsaslarla inkişafı bizim üçün ən vacib olan məsələlərdəndir və uğurumuzun səbəblərindən biridir” [1].

İqtisadiyyatları yüksək innovasiya fəallığı ilə seçilən ölkələrdə amortizasiya ayırmaları elmtutumlu texnologiyaların yaradılmasına, elmi-tədqiqat və sınaq-konstruktor işlərinə, əsas vəsaitlərin modernizasiyasına yönəldilən investisiyaların əhəmiyyətli mənbəyi hesab olunur. Qeyd etmək lazımdır ki, həmin ölkələrdə amortizasiya siyasətinin tənzimlənməsi vergi siyasətinin ən mühüm elementlərindən biri kimi qəbul olunur.

İqtisadi tərəkür tarixində “əmək” və “torpaq” həmişə iqtisadi artımın ilkin mənbələri hesab olunmuşlar. İqtisad elmi inkişaf etdikcə qeyd olunan ilkin istehsal amillərindən daha yaxşı istifadəni təmin etməyə imkan verən və bu amillərdən yaradılan digər istehsal amilləri də (*kapital, bilik, infrastruktur*) iqtisadi artımın törəmə mənbələrinə aid edilmişlər. Amortizasiya əsas kapitalın təkrar və genişləndirilmiş istehsalını təmin etməklə yanaşı, biliyin və əmək (*həm fiziki, həm də əqli*) məhsuldarlığının inkişafında da əhəmiyyətli rol oynayır. Əsas kapitalın modernizasiyası, mütərəqqi istehsal texnologiyalarının yaradılması və tətbiqi müasir iqtisadiyyatda rəqabət üstünlüyünün əldə edilməsinin səmərəli üsullarından hesab olunurlar. Belə üsulların əsas maliyyə mənbələrindən olan amortizasiya ayırmaları fundamental və tətbiqi biliklərə iri həcmli tələb yaratmaqla elmin və təhsilin inkişafına çox güclü impuls vermək imkanına malikdir.

Qeyd olunanlara əsaslanaraq, ölkəmizdə mövcud amortizasiya siyasətinin yeni texnika və texnologiyaların yaranması və tətbiqi prizmasından öyrənilməsinə istiqamətlənmiş tədqiqatları aktual hesab etmək olar. Bununla əlaqədar olaraq, müəssisələrin amortizasiya siyasətinin mövcud vergi tənzimlənməsi praktikasının nəzəri və tətbiqi baxımdan təhlili tədqiqatın məqsədi, amortizasiya siyasətinin vergi tənzimlənməsi, mövcud amortizasiya siyasətinin investisiya yönümlüyü və bu sahədə vergi tənzimlənməsinin prinsiplərinə riayət olunması məsələlərinin öyrənilməsi tədqiqatın vəzifələri kimi qarşıya qoyulmuşdur.

2. Amortizasiyanın mahiyyəti və onun vergi tənzimlənməsi məsələləri

Klassik iqtisadi nəzəriyyədə amortizasiyanın iqtisadi mahiyyəti istismar olunan əsas vəsaitin yenidən bərpası, yəni təkrar istehsalın təmin olunması üçün maliyyə vəsaitlərinin toplanması kimi qəbul olunmuşdur. Müasir dövrün texniki inkişaf tempi amortizasiyanın mahiyyətinin dəyişilməsinə gətirmişdir. Əsas vəsaitlərin mənəvi aşınmasının sürətlənməsi, istehsalda yeniliklərin tətbiqi sürətinin artması, sürətlə dəyişən iqtisadi mühitə və tələbatlara uyğunlaşmaq zərurəti müəssisələr qarşısında yüksək çeviklik qabiliyyətinə malik olmaq tələbini qoyur. Bu çeviklik həm idarəetmədə (*struktur və metodlarda*), həm də istehsalda mövcud olmalıdır. İstehsal proseslərinin dəyişilməsi isə texniki elementlərdə və texnologiyalarda dəyişikliklərlə müşayiət olunur. Müəssisələrin yenilikləri mənimsəmə və çeviklik qabiliyyətlərinin texniki təşkiledicisinin maliyyə təminatı məhz amortizasiya ayırmaları və xalis mənfəət hesabına yaradılır.

Son 50 ildə inkişaf etmiş ölkələrdə amortizasiya ayırmaları iqtisadi artımın əsas alətlərindən birinə çevrilmişdir. XX əsrin əvvəllərində bu ölkələrdə amortizasiya ayırmalarının ümumi investisiyalarda xüsusi çəkisi 25-30 faiz idisə, indi bu göstərici 70-80 faiz səviyyəsindədir. Mənfəətdən maliyyələşən investisiyaların xüsusi çəkisi müvafiq olaraq 50 faizdən 5-10 faizə, borc vəsaitləri hesabına investisiyalar isə 25-30 faizdən 12-15 faizə azalmışdır [2]. Müqayisə üçün qeyd edək ki, Rusiya Federasiyasında 2007-ci ildə bütün investisiyaların 22,8 faizi amortizasiya ayırmalarının, 54,6 faizi kənarından cəlb olunan vəsaitlərin, 19,2 faizi isə mənfəət hesabına həyata keçirilmişdir [3]. Göründüyü kimi, inkişaf etmiş ölkələrdə amortizasiya əsas vəsaitlərin təkrar istehsalı və bərpası mənbəyindən yeni texniki elementlərə investisiya mənbəyinə çevrilmişdir. Nəticədə amortizasiya əsas vəsaitlərin fiziki aşınmasının ifadəsi kimi deyil, investisiyaların tənzimlənməsi aləti kimi istifadə olunmağa başlamışdır.

Qeyd olunan faktlar inkişaf etmiş ölkələrdə investisiya fəallığının artırılmasına yönələn amortizasiya siyasətinin real nəticələr verdiyini göstərir. Tədqiqatlar göstərir ki, sahibkarların investisiya fəallığının, o cümlədən amortizasiya siyasətinin investisiya yönümlüyünün vergi tənzimlənməsi bazarın rəqabət mexanizminin daim dəstəklənməsi və qorunması, yeniliklərin güzəştli kreditlərlə təmin edilməsi, iqtisadi fəaliyyəti tənzimləyən qanunvericilik aktlarının icrasının şəffaf mexanizmlərinin tətbiqi kimi digər dövlət tənzimlənməsi tədbirləri ilə tamamlanır. Məhz belə sistemli yanaşma praktikada uğurlu nəticələrin əldə edilməsinə gətirmişdir [4, 5].

Amortizasiya ayırmaları mənfəət vergisi məqsədləri üçün gəlirdən çıxılan xərclərə aid olunaraq vergitutma bazasının və büdcənin vergi daxilolmalarının azalmasına gətirir. Amortizasiya ayırmalarını digər istehsal və satış xərclərindən fərqləndirən əsas cəhəti onun vergi ödəyicisi üçün xalis mənfəət kimi sərbəst maliyyə vəsaitinə çevrilməsidir. Əslində bu maliyyə vəsaiti məqsədli xarakter daşımalı və əsas fond-

ların bərpası və yenilənməsi üçün istifadə olunmalıdır. Əgər amortizasiya ayırmaları investisiyalara yönəldilmirsə, onda onun mənfəət vergisinin bazasından çıxılması makroiqtisadi baxımdan mənasını itirmiş olur. Dövlətin mənfəət vergisindən daxilolmaların amortizasiya hesabına azaldılmasında əsas motivi həmin vəsaitlərin yenidən investisiyalara və nəticə olaraq iqtisadi artıma yönəldilməsi ilə əlaqədardır. Belə ki, mənfəət vergisinin 20 faizlik səviyyəsi üçün dövlətin amortizasiya ayırmalarına görə almadığı hər 1 manata vergi ödəyicisinin 4 manatlıq əlavə investisiya mənbəyi yaranır [6].

Qeyd olunanlara əsaslanaraq amortizasiya ayırmalarının əsas vəsaitlərin bərpası mənbəyindən genişləndirilmiş təkrar istehsal və innovasiyalar üçün investisiya mənbəyinə çevrilməsini vergi siyasətinin əsas vəzifələrindən biri kimi təklif edə bilərik.

Müasir dövrdə əsas vəsaitlərin, xüsusilə onların aktiv hissəsinin (*texnoloji avadanlıqlar, maşınlar, dəzgahlar, mexanizmlər, cihazlar, qurğular və s.*) mənəvi aşınması fiziki aşınmadan daha böyük sürətlə reallaşır. Məhz bu amil amortizasiya ayırmalarının bərpa rolunun əhəmiyyətinin azalmasına və onun yeni aktivlərə investisiya edilməsini iqtisadi zərurətə çevirir.

Amortizasiya ayırmaları daha yüksək dəyərə malik olan yeni aktivlərin alınmasına imkan verməlidir. Belə yanaşma əsas vəsaitlərin yenilənməsinə şərait yaratmaqla bərabər, istehsal təyinətli məhsullar bazarı üçün kəmiyyət və keyfiyyət baxımından cəlbedici bazarların formalaşmasına və beləlikə maliyyə resurslarının məhsuldar qüvvələrə yönəldilməsini stimullaşdırır.

Amortizasiya siyasətində ayırmaların hesablanması metodları və normaları əhəmiyyətli rol oynayırlar. Praktikada proporsional və sürətləndirilmiş amortizasiya metodlarından geniş istifadə olunur. Proporsional metoddə amortizasiya ayırmaları əsas vəsaitin təyin olunmuş istismar müddəti ərzində vəsaitin ilkin dəyərindən sabit faizlə hesablanır. Bu metoddə əsas vəsaitin dəyəri illər üzrə bərabər səviyyədə bölüşdürülür.

İnkişaf etmiş ölkələrdə sürətləndirilmiş amortizasiyanın iki növündən daha geniş istifadə edirlər: ikiqat artırılmış norma ilə azalan qalıq dəyəri metodu və ya sabit faiz metodu; kumulyativ metod və ya “ədədlərin cəmi” metodu [7, s. 117-119].

Birinci metodun mahiyyəti ondan ibarətdir ki, amortizasiya ayırmaları əsas vəsaitin qalıq dəyərindən ikiqat artırılmış norma ilə hesablanır. Bu metodun tətbiqi zamanı əsas vəsaitlərə qoyulmuş investisiyanın böyük hissəsi istismarın ilk illərində geri qaytarılır və yeni investisiyalar üçün istifadə olunur. Sabit faiz metodunun mənfəət cəhəti ondan ibarətdir ki, əsas vəsaitlərə qoyulmuş vəsaitlərin amortizasiya vasitəsilə tam geri qaytarılması müddəti xeyli uzanır (*amortizasiya ayırmaları azalan qalıq dəyəri metodu ilə hesablandığına görə*).

İkinci metodun tətbiqində isə amortizasiya ayırmaları əsas vəsaitlərin istismar müddətinin təyin olunması və istismarın ilk illərində amortizasiya normalarının artırılması vasitəsilə hesablanır (*cədvəl 1*).

Cədvəl 1. Amortizasiya ayırmalarının kumulyativ metodla hesablanması nümunəsi

Əsas vəsaitin istismar müddəti (illər)	Qalan istismar müddəti (illər)	Əsas vəsaitin ilkin dəyərindən amortizasiya norması
1-ci il	5	5/15
2-ci il	4	4/15
3-cü il	3	3/15
4-cü il	2	2/15
5-ci il	1	1/15
Cəmi 5 il	15 hissə	15/15

Mənbə: Экономика предприятия. (под. ред. Н.А.Сафронова), М.:Юристъ,1998, с.117.

Kumulyativ metodun tətbiqi zamanı əsas vəsaitin dəyəri istismar müddəti ərzində tamamilə amortizasiya edilir və dəyərin böyük hissəsi istismarın ilk illərində geri qaytarılır.

İndi isə ölkəmizdə amortizasiya siyasətinin mövcud qanunvericiliklə tənzimlənməsi mexanizmini təhlil edək.

Azərbaycan Respublikasında 24 mart 1995-ci ildə qüvvəyə minmiş Mühəsibat uçotu haqqında Qanunun 27-ci maddəsində amortizasiya ayırmalarının hesablanması və uçotu məsələləri öz əksini tapmışdır. Bu maddəyə görə əsas vəsaitlər və qeyri-maddi aktivlərin dəyəri onların xidmət müddətinə görə hesablanmış köhnəlmə (amortizasiya) normaları və ya Azərbaycan Respublikası Nazirlər Kabineti tərəfindən təsdiq edilmiş köhnəlmə (*amortizasiya*) normaları ilə ödənilir. Müəssisələr Azərbaycan Respublikası Maliyyə Nazirliyinin razılığı ilə köhnəlmə (*amortizasiya*) normalarını artırmaqla (*bu artım iki dəfədən çox ola bilməz*), sürətləndirilmiş köhnəlmə (*amortizasiya*) normalarını tətbiq edə bilər. Köhnəlmə (*amortizasiya*) məbləğləri müəssisənin təsərrüfat fəaliyyətinə mənfi təsir etdiyi hallarda Azərbaycan Respublikası Maliyyə Nazirliyinin razılığı ilə köhnəlmə (*amortizasiya*) normalarına azaldılma əmsalları (*bu əmsallar 0,5-dən aşağı ola bilməz*) tətbiq edilə bilər [8].

Mühəsibat uçotunu tənzimləyən qanunvericilik aktında müəssisələrə sürətləndirilmiş amortizasiyadan istifadə etmək hüququ verilmiş, avadanlıqların xidmət müddətlərinin təyin olunma qaydaları müəyyən olunmuşdur. Digər tərəfdən, bu qanunda amortizasiya ayırmalarından istifadənin uçotu və ya tənzimlənməsi barədə tələblər yoxdur. Eyni zamanda, bu Qanunun qeyd olunan müddəaları ilə sonrakı illərdə qüvvəyə minmiş Mülki və Vergi Məcəllələrinin müvafiq müddəaları arasında aşkar uyğunsuzluqlar vardır.

Azərbaycan Respublikasının Mülki Məcəlləsinin 152.5-ci maddəsinə görə “mülkiyyətçi qanunvericiliklə və ya başqa şəkildə, o cümlədən müqavilə məh-

dudiyətləri ilə müəyyənləşdirilmiş hədlərdə əmlaka (*əşyaya*) sərbəst surətdə sahib ola bilər, ondan istifadə edə bilər və ona dair sərəncam verə bilər, həmin əmlaka başqa şəxslərin sahibliyinə yol verməyə bilər, ona mənsub əmlak barəsində öz mülahizəsi ilə istənilən hərəkəti edə bilər, bir şərtlə ki, həmin hərəkətlər qonşuların və ya üçüncü şəxslərin hüquqlarını pozmasın, yaxud hüquqdan sui-istifadə olunmasın” [9]. Bu maddədən belə aydın olur ki, hüquqi və fiziki şəxslər mülkiyyətlərində olan əsas vəsaitlərin istismar müddətini texniki, təhlükəsizlik, ekoloji və digər məhdudiyətləri nəzərə almaqla sərbəst şəkildə müəyyən edə bilərlər.

Azərbaycan Respublikasının qüvvədə olan Vergi Məcəlləsi ilə təsbit olunmuş amortizasiya normaları və ayırmaların hesablanması qaydası da Mühasibat uçotu haqqında Qanunun müvafiq müddəələrindən əsaslı şəkildə fərqlənir.

Belə ki, Azərbaycan Respublikasının Vergi Məcəlləsinin 114.4-cü maddəsinə görə əsas vəsaitlərin kateqoriyaları üzrə amortizasiya ayırmaları hər kateqoriyaya aid olan əsas vəsait üçün müəyyənləşdirilmiş amortizasiya normasını həmin vəsaitin vergi ilinin sonuna qalıq dəyərində tətbiq etməklə hesablanır. Əsas vəsaitin qalıq dəyəri isə əvvəlki ilin sonuna qalıq dəyərində (həmin il üçün hesablanmış amortizasiya çıxıldıqdan sonra qalan dəyər) cari ildə daxil edilmiş əsas vəsaitin dəyəri, habelə cari ildə təmir xərclərinin məhdudlaşdırmadan artıq olan hissəsi əlavə edilir, vergi ilində təqdim edilmiş, ləğv edilmiş və ya qalıq dəyəri 100 manatdan və ya ilkin dəyərin 5 faizindən az olduqda əsas vəsaitlərin qalıq dəyəri çıxılır. Vergi Məcəlləsinin 114.3-cü maddəsində amortizasiya ayırmaları bina və qurğular üzrə 7 faiz, əsas vəsaitlərin ən aktiv növləri olan maşın, avadanlıq, hesablama texnikası və nəqliyyat vasitələri üzrə 25 faiz, digər əsas fondlar üzrə isə 20 faiz səviyyəsində məhdudlaşdırılır [10]. Göründüyü kimi, amortizasiya ayırmalarının vergi qanunvericiliyi ilə təsbit olunmuş hesablanma qaydası “azalan qalıq dəyəri” metodunun təkmilləşdirilmiş formasıdır. Vergi Məcəlləsində də əsas vəsaitlərin xidmət müddətləri və amortizasiya olunan məbləğlərdən istifadəyə dair heç bir məhdudlaşdırıcı və ya stimullaşdırıcı müddəə təsbit olunmamışdır.

Qanunvericilik aktlarında mövcud olan belə uyğunsuzluqlar amortizasiya ayırmalarının vergi və mühasibat uçotu arasında fərqlərin yaranmasına gətirir.

Avadanlığın dəyərində amortizasiya dövrünün verilmiş normadan maksimum istifadə olunmaqla müəyyən edilməsi nümunəsi cədvəl 2-də təqdim edilmişdir.

Cədvəldən göründüyü kimi, ilkin dəyəri 100 min manat olan şərti avadanlığın dəyərində tam amortizasiyası ən azı 12 il davam edir. Qeyd etmək lazımdır ki, istismarın ilk illərində bu dəyərin qaytarılma sürəti kifayət qədər böyük olur: ilk üç ildə dəyərin 58 faizi, 5 ildə 76 faizi və 8 ildə isə 90 faizi amortizasiya olunur. Əgər avadanlığın alınmasına alternativ dəyər nöqtəyi-nəzərdən yanaşsaq, onda görürük ki, 12 illik amortizasiyanın gətirilmiş xalis dəyəri ilkin dəyərin 63 faizi qədərdir. İnflyasiya amillərinin təsirini də nəzərə alsaq bu göstərici daha aşağı səviyyəyə düşər. Qeyd olunanlar onu deməyə əsas verir ki, mövcud vergi tənzimlənməsi sahibkarların

Cədvəl 2. İlk dəyəri 100 min manat olan şərti avadanlığın amortizasiya ayırmalarının azalan qalıq metodu ilə hesabı

İllər	Əsas vəsaitin qalıq dəyəri (manat)	Amortizasiya norması (faizlə)	Amortizasiya ayırmaları (manat)	Ödənilmiş ayırmaların ilkin dəyərdə xüsusi çəkisi	Diskont nəzərə alınmaqla illik amortizasiya ayırmaları	Diskontlaşdırılmış amortizasiya ayırmalarının ilkin dəyərdə xüsusi çəkisi
1	100000	25	25000	0,25	21739	0,22
2	75000	25	18750	0,44	14178	0,36
3	56250	25	14063	0,58	9246	0,45
4	42188	25	10547	0,68	6030	0,51
5	31641	25	7910	0,76	3933	0,55
6	23730	25	5933	0,82	2565	0,58
7	17798	25	4449	0,87	1673	0,59
8	13348	25	3337	0,90	1091	0,60
9	10011	25	2503	0,92	711	0,61
10	7508	25	1877	0,94	464	0,62
11	5631	25	1408	0,96	303	0,62
12	4224		4224	1,00	789	0,63
Cəmi			100000	62722		0,63
Qeyd: hesablama zamanı avadanlığın istismarı dövründə təmir xərclərinin gəlirdən çıxılan normalar həddində olması qəbul olunmuşdur.						

Mənbə: hesablamlar müəllifə məxsusdur.

amortizasiya siyasətində əsas vəsaitlərin aktiv hissəsinin yeniləşdirilməsi və genişləndirilmiş təkrar istehsalı üzrə motivasiyasını demək olar ki, stimullaşdırır.

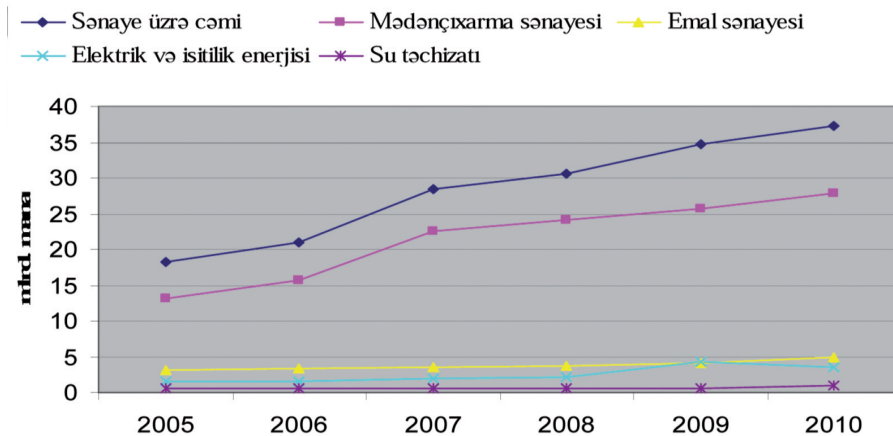
Təsadüfi deyildir ki, inkişaf etmiş ölkələrdə düşünülmüş amortizasiya siyasəti ötən əsrin 60-cı illərindən başlayan sürətli iqtisadi artımın əsas səbəblərindən biri hesab olunur. Məhz bu siyasət həmin ölkələrdə yüksək texnologiyalar, informatika, bio və nanotexnologiyalar sahələrində əhəmiyyətli nəticələrin əldə olunmasında mühüm rol oynamışdır. Müasir dövrdə əsas vəsaitlərin amortizasiyası onların fiziki aşınmasını xarakterizə edən göstərici olmaqla bərabər, iqtisadi artımın əsas mənbələrindən biri və genişləndirilmiş təkrar istehsalın tənzimlənməsi mexanizmi kimi qəbul olunur.

3. Azərbaycanın sənaye müəssisələrinin mövcud amortizasiya siyasətinin tədqiqi

Ölkəmizdə amortizasiya praktikasının və Vergi Məcəlləsi ilə təsbit olunmuş amortizasiya mexanizmindən necə istifadə olunmasının tədqiqi üçün Dövlət Statistika Komitəsinin məlumatlarından istifadə etməklə təhlil aparaq. Ölkə iqtisadiyyatında daha böyük xüsusi çəkiyə malik olmasına, büdcənin vergi daxilolmalarının əsas hissəsini təmin etdiyinə, ən fəal və ən tez amortizasiya olunan maşın və avadanlıqların əsas hissəsini özündə cəmləməsinə, strukturuna və iqtisadi tənzimlənmə (*dövlət və bazar*) vasitələrinə görə əhatəli olmasına görə bu təhlilin sənaye sahələri üzrə aparılmasını daha əhəmiyyətli hesab etmək olar.

Müəssisələrin amortizasiya siyasəti sənayenin müxtəlif sahələrinin fəaliyyət müstəqilliyindən, texniki-iqtisadi xüsusiyyətlərindən asılı olaraq fərqlənə bilər. Belə ki, neft-qaz məhsullarının ixrac qiymətləri dünya birjalarında müəyyən olunur, daxili qiymətləri isə dövlət tərəfindən tənzimlənir. Elektrik enerjisi və istilik enerjisi istehsalı, su təchizatı, yanacaq və digər enerji daşıyıcılarının istehsalı ilə məşğul olan müəssisələr daxili bazarda dövlət tərəfindən tənzimlənən qiymətlərlə fəaliyyət göstərirlər. Mülkiyyət mənsubiyyətinə və rəqabət strukturuna görə digər sənaye sahələrindən fərqlənən emal sənayesinin fəaliyyətində dövlət tənzimlənməsi nisbətən az, bazar mexanizmlərinin təsiri isə daha güclüdür. Buna görə də, sənayedə və onun emal sahəsində amortizasiya praktikası tədqiqat obyektini kimi qəbul olunmuşdur.

Qrafik 1-də Azərbaycanda əsas sənaye-istehsal fondlarının 2005-2010-cu illər ərzində ilin sonuna qalıq dəyərləri göstərilmişdir [11].

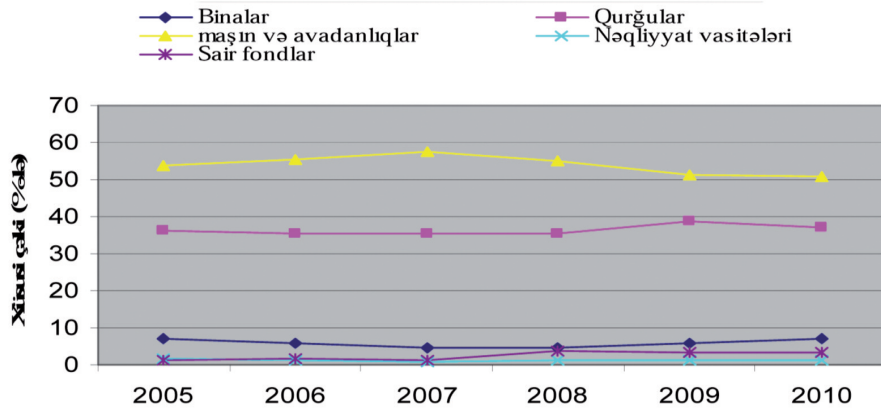
Qrafik 1: Əsas sənaye-istehsal fondlarının 2005-2010-cu illər ərzində qalıq dəyərləri

Mənbə: <http://www.azstat.org/statinfo/industry/az/index.shtml>.

Göründüyü kimi, sənayedə əsas fondların dəyəri yüksək tempiylə artmaqdadır. Belə ki, 2010-cu ildə əsas fondların dəyəri 2005-ci ilə nisbətən təxminən 2 dəfə artmışdır.

mışdır. Bu artım tempi sənayedə xüsusi çəkisi çox böyük olan neft-qaz hasilatı sənayesinə qoyulan iri həcmli investisiyalar hesabına baş vermişdir. Emal sənayesində də əsas fondların dəyəri 2010-cu ildə 2005-ci ilə nisbətən 1,55 dəfə artmışdır.

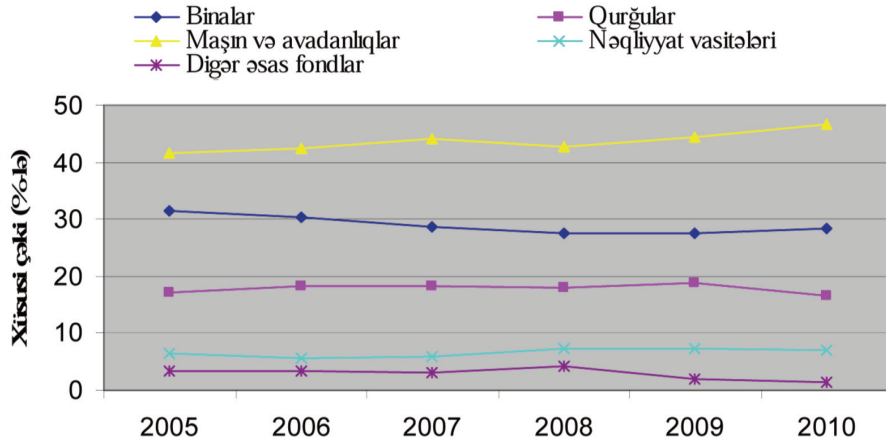
Qrafik 2-də sənayedə əsas fondların strukturu göstərilmişdir. Sənaye istehsal fondlarında maşın və avadanlıqların xüsusi çəkisinin böyük olmasına rəğmən son illərdə bu göstəricinin azalması, və əksinə, qurğuların xüsusi çəkisinin artması faktı neft-qaz hasilatı sahəsində yeni qurğuların istifadəyə verilməsi ilə izah oluna bilər.

Qrafik 2: Sənayedə əsas fondların strukturu

Mənbə: <http://www.azstat.org/stainfo/industry/az/index.shtml>.

Özəl sektorun üstünlük təşkil etdiyi və rəqabətin daha intensiv olduğu emal sənayesində isə fərqli hal mövcuddur. Belə ki, qrafik 3-də bu sahədə maşın, avadanlıq və nəqliyyat vasitələrinin xüsusi çəkisinin artımını, binalar, qurğular və digər əsas fondların xüsusi çəkisinin isə azalması meyllərini müşahidə edə bilərik.

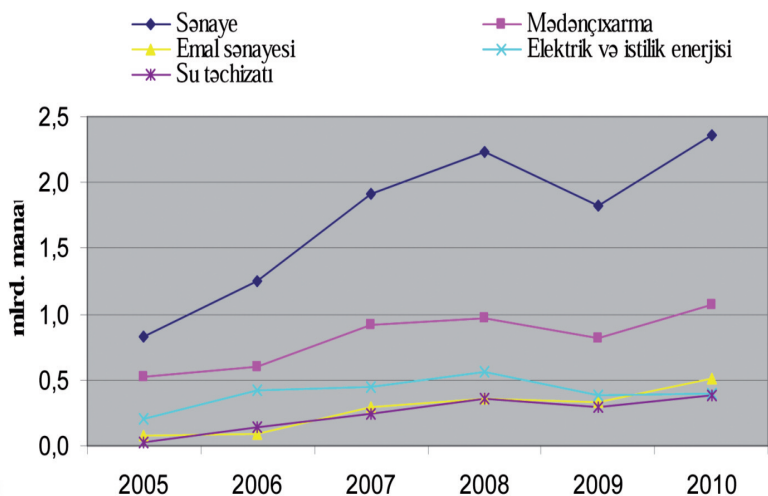

Qrafik 3: Emal sənayesində əsas fondların strukturu

Mənbə: <http://www.azstat.org/stainfo/industry/az/index.shtml>.

Amortizasiya potensialından istifadə səviyyəsinin təhlili üçün daxili mənbələr hesabına investisiya qoyuluşları göstəricisindən istifadə oluna bilər. Əlbəttə, daxili investisiyaların konkret mənbələr üzrə (amortizasiya ayırmaları, mənfəət, təsisçilərin şəxsi vəsaitləri hesabına nizamnamə fondunun artımı və s.) bölgüsü barədə məlumatlar daha keyfiyyətli nəticələr əldə etməyə imkan verərdi. Lakin belə məlumatların bizə məlum olmaması “daxili mənbələr hesabına investisiya qoyuluşları” kimi ümumi göstəricidən istifadə olunmasını şərtləndirmişdir.

Sənaye sahələrinə daxili mənbələr hesabına investisiya qoyuluşlarının məbləği, dinamikası və strukturu barədə məlumatlar qrafik 4-də verilmişdir.

Qrafik 4: Sənaye və onun sahələrinə daxili investisiya qoyuluşu

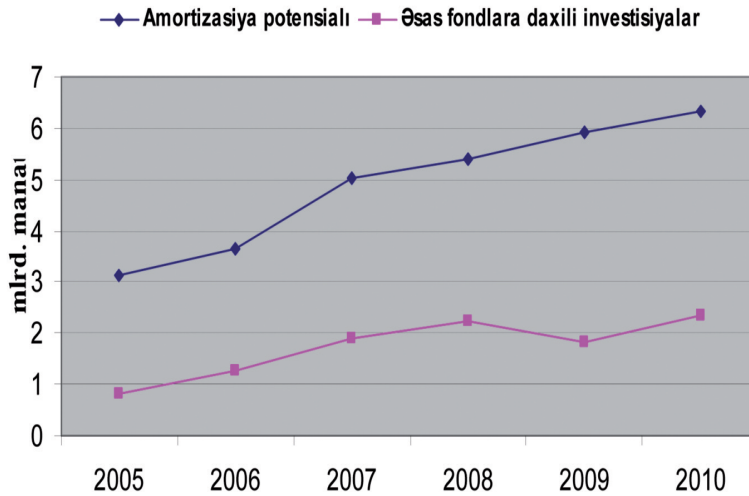
Mənbə: <http://www.azstat.org/statinfo/industry/az/index.shtml>

Qlobal maliyyə böhranının ən çətin dövrü olan 2009-cu ilin göstəricilərini nəzərə almasaq son illərdə daxili mənbələr hesabına investisiyaların artımını müşahidə edə bilərik. Ölkədə qeyri-neft sektorunun inkişafı üçün yaradılan əlverişli mühit bu sahəyə yönəldilən daxili investisiyaların da kəskin artımına şərait yaratmışdır. Belə ki, 2010-cu ildə emal sənayesinə yatırılan daxili investisiyaların məbləği 509,1 milyon manat olmaqla 2005-ci ilin müvafiq göstəricisindən 6,37 dəfə çox olmuşdur.

Sənayedə əsas vəsaitlərin dəyəri və strukturu barədə məlumatlar əsasında mümkün olan amortizasiya ayırmalarının – amortizasiya potensialının məbləği üzrə hesablamalar aparmaq olar. Bu hesablamalar əsas vəsaitlərin müvafiq qrupları üzrə maksimal amortizasiya normalarından istifadə olunması fərziyyəsi əsasında aparılır. Sözügedən fərziyyə normal halda müəssisələrin əsas vəsaitlərə qoyuluşların mümkün qədər qısa müddətdə amortizasiya olunmasında maraqlı olmalarına əsaslanır, yəni müəssisələr əsas vəsaitlərə qoyuluşların tez ödənilməsi üçün amortizasiya normalarının Vergi Məcəlləsi ilə müəyyən olunan ən yüksək hədlərindən istifadə etməkdə maraqlıdırlar.

Daxili investisiya qoyuluşlarının məbləğinin mümkün amortizasiya ayırmalarından xeyli kiçik olması faktı sənaye sahələrində amortizasiya potensialından istifadənin qiymətləndirilməsi üçün daxili investisiyaların tamamilə amortizasiyalar hesabına reallaşması mülahizəsini qəbul etməyə imkan verir.

Hesablamalar göstərir ki, Azərbaycan sənayesində amortizasiya potensialından investisiya mənbəyi olaraq istifadə çox aşağı səviyyədədir. 2010-cu ildə bu göstərici 37,2 faiz səviyyəsində olmuşdur. Qrafik 5-də sənayedə amortizasiya potensialı ilə əsas vəsaitlərə daxili investisiyaların müqayisəsi göstərilmişdir.

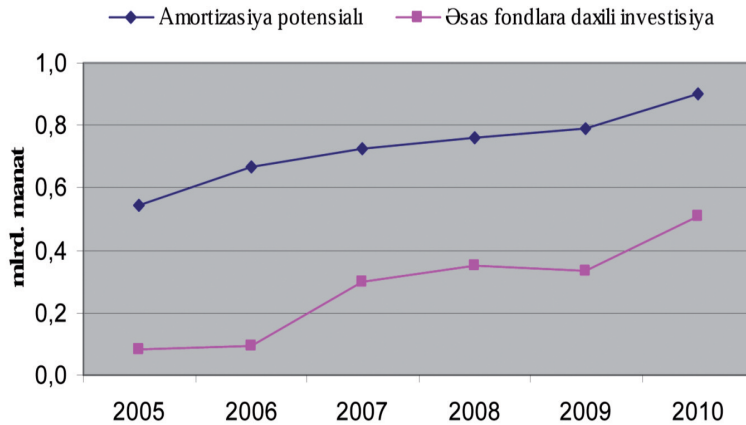
Qrafik 5: Sənayedə amortizasiya potensialı ilə əsas fondlara daxili investisiya qoyuluşlarının müqayisəsi

Mənbə: <http://www.azstat.org/statinfo/industry/az/index.shtml>

Qrafikdən görünür ki, sənayedə həm amortizasiya potensialının, həm də əsas vəsaitlərə investisiyaların məbləğində artım meyilləri mövcuddur. Sənayedə amortizasiya potensialı 2010-cu ildə 6,34 milyard manat səviyyəsində olmuşdur. Bu göstərici 2005-ci ilin müvafiq göstəricisindən təxminən 2 dəfə çoxdur. Əsas vəsaitlərə daxili investisiyaların məbləği 2010-cu ildə 2005-ci illə müqayisədə 2,8 dəfə artaraq 2,36 milyard manat olmuşdur. Belə müsbət meyillərlə yanaşı bir təzadlı halı da qeyd etməmək mümkün deyil: 2005-ci ildən 2009-cu ilədək amortizasiya potensialı ilə əsas vəsaitlərə daxili investisiyaların məbləği arasındakı fərq artmış, yalnız 2010-cu ildə bu artım dayanmışdır.

Qrafik 6-da emal sənayesi üzrə amortizasiya potensialı ilə bu sahədə əsas vəsaitlərə daxili investisiya qoyuluşlarının miqdarı müqayisə olunmuşdur.

Emal sənayesində də amortizasiya potensialı əsaslı şəkildə artmışdır: 2010-cu ildə amortizasiya potensialı 2005-ci ilin müvafiq göstəricisindən 1,65 dəfə çox olmuşdur. Emal sənayesinə daxili investisiyaların kəskin şəkildə artması isə bu sahənin inkişaf perspektivlərindən xəbər verir.

Qrafik 6: Emal sənayesində amortizasiya potensialı və daxili investisiyaların müqayisəsi

Mənbə: <http://www.azstat.org/statinfo/industry/az/index.shtml>

Digər tərəfdən, amortizasiya potensialından istifadə səviyyəsi də əsaslı şəkildə artmışdır. Belə ki, bu göstərici 2005-ci ildə 14,6 faiz olmuş, 2010-cu ildə isə 56,4 faiz səviyyəsinə qədər yüksəlmişdir. Ümidverici artım meyllərinin mövcudluğu ilə bərabər amortizasiya potensialından istifadə səviyyəsinin hələ də aşağı səviyyədə olması müəssisələrin amortizasiya siyasətində obyektiv və subyektiv xarakterli problemlərin qalmasını göstərir.

Sahibkarların amortizasiya ayırmalarının aşağı normalarla hesablanması motivinin istehsal olunan məhsulun rəqabət qabiliyyəti ilə əlaqələndirilməsi mülahizəsi mövcuddur. Bu mülahizəyə görə müəssisələr məhsulların rəqabət qabiliyyətini təmin etmək üçün məsrəfləri amortizasiya ayırmalarının aşağı normalarla hesablanması ilə azaltmağa çalışırlar. Sözügedən mülahizənin reallığa uyğunluğunu qiymətləndirmək üçün həm sənaye üzrə ümumilikdə, həm də emal sənayesi üzrə xərclərin strukturunu təhlil edək (*diagram 1 və 2*).

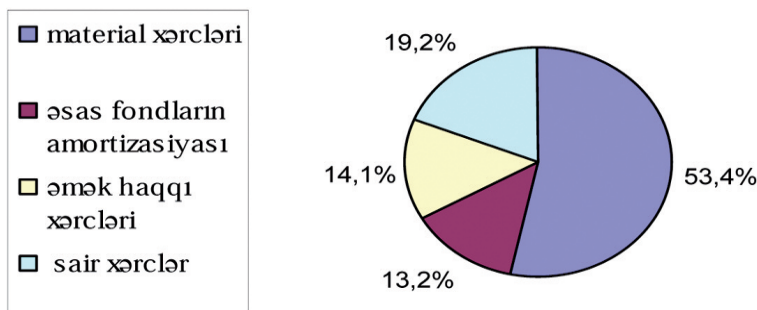

Diagram 1. 2010-cu ildə sənayedə xərclərin strukturunu

Mənbə: <http://www.azstat.org/statinfo/industry/az/index.shtml>

Göründüyü kimi, sənaye istehsalında amortizasiya ayırmaları iqtisadi xərclər arasında ən kiçik xüsusi çəkiyə malikdir. Son illərdə xərclərin strukturunda material xərclərinin azalması və amortizasiya ayırmalarının artması meyilləri müşahidə olunmaqdadır. Artım meyillərinə baxmayaraq amortizasiya ayırmaları 2010-cu ildə sənayedə 13,3 faizlik səviyyə ilə ümumi xərclərdə hələ də ən kiçik xüsusi çəkiyə malik olan xərc qrupu olaraq qalır.

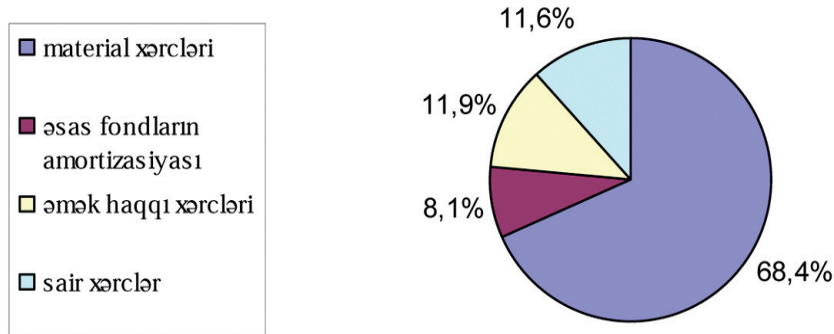

Diagram 2. 2010-cu ildə emal sənayesində xərclərin strukturunu

Mənbə: <http://www.azstat.org/statinfo/industry/az/index.shtml>

Diagram 2-dən görünür ki, amortizasiya ayırmaları emal sənayesində də ən aşağı xüsusi çəkili xərc qrupu olaraq qalmaqdadır. Emal sahəsində ümumi xərclərin azaldılması üçün əsas prioritet material xərclərinin azaldılmasıdır. Əgər amortizasiya ayırmalarının ümumi xərclərdə xüsusi çəkisini 8,1 faiz səviyyəsində qəbul etsək, onda eyni istehsal həcmi üçün və digər xərclərin dəyişmədiyi halda amortizasiya ayırmalarının 10 faizlik artımı ümumi xərclərin cəmi 1,8 faiz artımına gətirə bilər. Emal sənayesində amortizasiya ayırmalarının xərclərin tənzimlənməsi aləti kimi səmərəliliyinin çox aşağı olması faktı aşağı amortizasiya normalarının tətbiqinin məhsulların rəqabət qabiliyyəti ilə bağlılığı mülahizəsinin əsaslı olmamasını göstərir.

Amortizasiya ayırmaları texnoloji innovasiyalara sərf olunan maliyyə mənbəyi kimi də istifadə oluna bilər. Azərbaycan sənayesində texnoloji innovasiyalara qoyulan investisiyaların fəaliyyət növləri üzrə bölgüsü və mənbələri barədə məlumatlar cədvəl 3 və 4-də verilmişdir.

Verilən məlumatlardan nəzərə çarpan ilk fakt ondan ibarətdir ki, innovasiyalara yönəldilən investisiyaların əsas fondlara daxili investisiyalarda xüsusi çəkisi çox aşağıdır. Belə ki, 2010-cu ildə sənayedə daxili investisiyalar 2,35 milyard manat, emal sənayesinə isə 509,1 milyon manat səviyyəsində olmuşdur. Həmin ildə yalnız emal sənayesində innovasiyalara investisiya qoyulmuşdur ki, bu investisiyanın da həcmi 3,5 milyon manat səviyyəsində olmuşdur (*həmin sahəyə daxili investisiyaların cəmi 0,68 faizi*).

2005-2010-cu illərdə emal sənayesində texnoloji innovasiyalarla əlaqədar maşın və avadanlığın alınmasına yönəldilən investisiyalar yalnız 2007-ci ildə, maliyyə böhranından əvvəlki ildə sıçrayışla artmış və 40 milyon manat səviyyəsində olmuşdur.

Cədvəl 3. Sənayedə və emal sahəsində texnoloji innovasiyalara çəkilən xərclər və onların mənbələri (milyon manatla)

Göstəricilər	2005	2006	2007	2008	2009	2010
Bütün sənaye	53,2	43,8	49,6	8,02	4,6	8,1
müəssisələrin öz vəsaiti hesabına	4,06	0,89	25,5	5,9	3,6	3,5
dövlət büdcəsi	43,0	34,1	29,8	0,01	-	-
büdcədən kənar fondlar	1,62	0,33	9,2	-	-	-
sair	4,5	8,5	14,75	2,11	1,0	4,6
Emal sənayesi	8,6	1,08	49,5	7,4	4,1	8,1
müəssisələrin öz vəsaiti hesabına	2,3	0,73	25,5	5,3	3,1	3,5
dövlət büdcəsi	0,2	-	-	0,01	-	-
büdcədən kənar fondlar	1,6	0,26	9,3	-	-	-
sair	4,5	0,09	14,7	2,1	1,0	4,6

Mənbə: <http://www.azstat.org/statinfo/industry/az/index.shtml>.

Cədvəl 4. Sənayedə və emal sahəsində innovasiya xərclərinin istiqamətləri barədə məlumatlar (milyon manatla)

Göstəricilər	2005	2006	2007	2008	2009	2010
Bütün sənaye	53,2	43,8	49,6	8,0	4,6	8,1
o cümlədən:						
yeni məhsulların, xidmətlərin, yeni proseslərin tətbiqi və işlənməsi	0,86	0,78	3,8	2,5	0,8	2,5
texnoloji innovasiyalarla əlaqədar maşın və avadanlığın alınması	1,8	0,4	40,0	4,5	2,3	5,0
yeni texnologiyaların alınması	50,6	42,7	0,3	0,1	1,1	-
texnoloji innovasiyalar	2,0	-	5,3	-	0,02	0,14
Emal sənayesi	8,6	1,1	49,5	7,4	4,1	8,1
o cümlədən:						
yeni məhsulların, xidmətlərin, yeni proseslərin tətbiqi və işlənməsi	0,04	0,8	3,8	2,5	0,7	2,5
texnoloji innovasiyalarla əlaqədar maşın və avadanlığın alınması	1,8	0,3	40,0	4,5	2,0	5,0
yeni texnologiyaların alınması	6,7	-	0,2	-	1,0	-

Mənbə: <http://www.azstat.org/statinfo/industry/az/index.shtml>.

Bu vəsaitlərin təxminən 80 faizi poliqrafiya fəaliyyəti (30 milyon manat) və qida məhsulları (9 milyon manat) istehsalı sahələrində istifadə olunmuşdur. Həmin məbləğin 25 milyonu müəssisələrin öz vəsaiti hesabına təmin edilmişdir. Sonrakı illərdə isə daxili vəsaitlər hesabına yeni texnoloji maşın və avadanlıqların alınmasında azalma meylləri müşahidə olunur. Qeyd olunan faktlar emal müəssisələrinin amortizasiya siyasətində yeniliklərə meyilliliyin az olmasını göstərir.

4. Mövcud amortizasiya siyasətində vergi tənzimlənməsi prinsiplərindən istifadə

Amortizasiya ayırmalarının mənfəət vergisi məqsədləri üçün gəlirdən çıxılan xərclərə aid edilməsini əsas vəsaitlərin təkrar və genişləndirilmiş istehsalı proseslərini dəstəkləyən vergi güzəşti kimi qəbul etmək olar. Aparılan tədqiqat göstərir ki, sənaye sahələrində aparılan amortizasiya siyasətinin nəticələrindəki dəyişikliklərin vergi siyasəti ilə əlaqəsi çox zəifdir. Belə ki, 2005-2010-cu illərdə amortizasiya siyasətinin vergi tənzimlənməsində hər hansı ciddi dəyişiklik baş verməmişdir. Mənfəət vergisinin 2005-ci ildəki 24 faizlik səviyyədən 2010-cu ildəki 20 faizlik səviyyəyə endirilməsinin isə amortizasiya siyasətinə (*xərc maddəsi olduğu üçün*) təsirini o qədər də güclü hesab etmək olmaz. Aparılan təhlilin nəticələri sənayedə həyata keçirilən amortizasiya siyasətində vergi tənzimlənməsinin prinsiplərinə [12, 13, 14] lazımı səviyyədə əməl olunmadığı qənaətinə gəlməyə əsas verir.

Vergi tənzimlənməsinin birinci prinsipinə görə vergi münasibətlərinin bütün iştirakçıların maraqlarının balanslaşdırılmasına nail olmaq lazımdır. Sənaye müəssisələrində mövcud amortizasiya potensialından çox aşağı səviyyədə istifadə edilməsi müəssisələrin yüksək amortizasiya normalarına ehtiyacının olmamasını və yaxud müxtəlif səbəblərdən bu normalardan istifadə etmək qabiliyyətinin aşağı olmasını göstərir. Müəssisələr Vergi Məcəlləsi ilə təyin olunmuş müvafiq güzəştləri praktikada istifadə etmir və yaxud edə bilmirlər. Deməli, dövlətin də bu sahədə maraqları tam təmin olunmur.

Vergi tənzimlənməsinin ikinci prinsipinə görə tənzimlənmə tədbirinin səmərəliliyi təmin olunmalıdır. Əsas vəsaitlərin yenidən bərpası və modernizasiyasına, istehsalda yeniliklərin yaradılmasına yönəldilməli olan amortizasiya potensialının böyük hissəsinin istifadə olunmaması şübhəsiz ki, belə tənzimlənmənin səmərəliliyini azaldır.

Üçüncü prinsipə görə vergi tənzimlənməsi ünvanlı olmalıdır. Dövlətin mövcud amortizasiya siyasətində milli iqtisadiyyatın sahələri üzrə diferensiasiya elementləri tətbiq olunmur. İstehsalın sərmayə tutumuna, fondtutumu və fondveriminə, əsas vəsaitlərin strukturuna və istifadə intensivliyinə, innovasiya fəallığına, aktivlərin rentabelliyyətinə və digər belə göstəricilərinə görə bir-birindən kəskin şəkildə fərqlənən sahələrdə eyni amortizasiya siyasətinin tətbiqi lazımı nəticələrə gətirə bilməz.

Vergi tənzimlənməsinin dördüncü prinsipinə görə vergi tənzimlənməsi dövlətin digər tənzimləmə tədbirləri ilə sistem halında uzlaşdırılmalı və tətbiq edilməlidir. Sənaye müəssisələrinin amortizasiya potensialından investisiya məqsədləri üçün lazımi səviyyədə istifadə etməməsi faktı praktikada bu prinsipə də lazımi səviyyədə riayət olunmadığını göstərir. Müəssisələrin əsas vəsaitlərə və innovasiyalara investisiya motivasiyasını gücləndirən və dolayısı ilə buna vadar edən dövlət tənzimlənməsi mexanizmlərinin - rəqabəti tənzimləyən məcəllənin, texniki və ekoloji siyasətin (*standartlaşdırma, sertifikatlaşdırma, texniki normalar və s.*), müəlliflik hüquqlarını və istehlakçı hüquqlarının qorunmasını təmin edəcək qanunvericilik mexanizminin, güzəştli kreditləşdirmə mexanizmlərinin və s. - daha da inkişaf etdirilməsi amortizasiya siyasəti sahəsində tətbiq olunan vergi tənzimlənməsi tədbirlərinin səmərəliliyini əhəmiyyətli şəkildə yüksəldə bilər.

Fikirincə, görkəmli iqtisadçı alim Yozef Aloiz Şumpeterin (1883-1950) 100 il bundan əvvəl - 1911-ci ildə nəşr olunmuş “İqtisadi inkişaf nəzəriyyəsi” adlı əsərindən götürülmüş sitatla ölkəmizin sənaye müəssisələrinin amortizasiya siyasətlərindəki məhdudiyətlərini daha yaxşı izah etmək olar: “İqtisadi şərtləri nəzərə almayan ideal texniki həll modifikasiya olunur. İqtisadi məntiq texniki məntiqə həmişə qalib gəlir. Məhz buna görə biz real həyatda polad məfillər əvəzinə kəndiri, sərgi nümunələri kimi gözəl heyvanlar əvəzinə pis vəziyyətdə olan işlək heyvanları, təkmil maşınların əvəzinə primitiv əl əməyini, çək dövrüyyəsi əvəzinə yöndəmsiz pul təsərrüfatını görürük. İqtisadi baxımdan ən yaxşı variantla texniki cəhətdən təkmil həll variantları əksər hallarda bir-birinə uyğun gəlmirlər. Belə halın əsas səbəbi isə biliklərin yoxluğu və ətalətlilik deyil, iqtisadiyyatın dərk olunmuş şəraitə uyğunlaşmasıdır.” [15, s. 73]

Bazar iqtisadiyyatında müəssisələr açıq, mürəkkəb və qeyri-xətti sistemlər kimi fəaliyyət göstərdikləri üçün onların davranışının izahında özünütəşkil nəzəriyyəsi istifadə etmək olar. Həmin nəzəriyyənin müddəalarına və Y.A.Şumpeterin qeyd olunan nəticəsinə əsaslanaraq ölkəmizin sənaye sahələrində amortizasiya potensialından aşağı səviyyədə istifadə edilməsinin və innovasiya meyillərinin zəifliyinin səbəbini belə ifadə edə bilərik: “Sənaye müəssisələrinə daxili elementlərini (*məqsədlərini, məqsədə nail olma texnologiyalarını, texniki elementlərini, istehsal və idarəetmə strukturlarını, iş yerlərinə tələbləri və s.*) dəyişməyə və keyfiyyətə yeni səviyyəyə keçməyə yönəldən xarici mühitin təsirlərinin (rəqabətin, tələbatın, elmi-texniki inkişafın və digər amillərin) lazımi səviyyədə güclü (həm kəmiyyət, həm də keyfiyyət baxımından) olmaması”.

5. Nəticə və təkliflər

Amortizasiya ayırmalarının Azərbaycan Respublikasının Vergi Məcəlləsində müəyyən olunmuş normaları və hesablanma metodikası əsas vəsaitlərin nəinki genişləndirilmiş, hətta sadə təkrar istehsalının tam maliyyə təminatını verə bilmir.

Azərbaycanın sənaye müəssisələrində əsas vəsaitlərə investisiya qoyuluşlarında və amortizasiya potensialında əsaslı artımın müşahidə olunmasına baxmayaraq, sahibkarlıq subyektləri amortizasiya siyasətlərində Vergi Məcəlləsinin verdiyi imkanlardan çox aşağı səviyyədə istifadə edirlər. Sənaye müəssisələrində texnoloji innovasiyalarla bağlı maşın və avadanlıqların alınması üzrə fəallığın aşağı səviyyədə olması isə yeniliklərə meyilliliyin az olmasını göstərir.

Son 20 ildə ölkəmizdə həyata keçirilməkdə olan uğurlu iqtisadi islahatlar bazarın tənzimlənmə mexanizmlərinin əhəmiyyətli dərəcədə inkişafına gətirmişdir. Əlbəttə, təkamül xarakterli bazar mexanizmlərinin belə qısa müddət ərzində təkmil səviyyəyə çatdırılması sadəcə olaraq mümkün deyil. Ölkəmizdə rəqabət mühitinin, alıcıların seçmə imkanları və qabiliyyətlərinin, sahibkarlıq mədəniyyətinin, “qohum və köməkçi sahələrin” və digər belə amillərin inkişaf səviyyəsindəki obyektiv boşluqların mövcudluğu iqtisadi fəaliyyəti tənzimləyən bazar mexanizmlərinin keyfiyyətində də təzahür olunur. Belə vəziyyətdə dövlətin inkişafın zəncirvari reaksiyasını yaradacaq “impuls”un mənbəyi və müvafiq “mühit”i formalaşdıracaq əsas institutsional qurum kimi fəallığı zərurətə çevrilir.

Qüvvədə olan Vergi Məcəlləsində və Mühəsibat uçotu haqqında Qanunda amortizasiya ayırmalarının istifadə istiqamətlərinin uçotu barədə heç bir tələb qoyulmur. Müstəqilliyimizin ilk illərində müəssisələrə amortizasiya ayırmalarından istifadədə sərbəstliyin verilməsini bazar iqtisadiyyatına keçid dövrünün çətinlikləri, kəskin maliyyə çatışmazlığı və iri həcmli qarşılıqlı ödəməmələrin mövcudluğu ilə izah etmək olardı. Hal-hazırda isə ölkəmizdəki iqtisadi vəziyyəti bütün sahələrdə inkişafın yüksək templəri, makroiqtisadi dayanıqlıq, yüksək səviyyəli infrastrukturun mövcudluğu, müəssisələr arasında qarşılıqlı münasibətlərdə bazar prinsiplərinin üstünlüyünün təmin olunması və digər belə uğurlu göstəricilərlə xarakterizə etmək olar. Bütün bunlar göstərir ki, müəssisələrin amortizasiya ayırmalarından istifadəsinin dövlət tənzimlənməsinin təmin olunmasının, amortizasiya ayırmalarının gəldirdən çıxılan xərclərə aid edilməsi kimi vergi güzəştinin nəticələrinin qiymətləndirilməsi üçün müvafiq uçotun tətbiqinin vaxtı çatmışdır.

Amortizasiya siyasətinin vergi tənzimlənməsində ilk dövrlər üçün aşağıdakı diferensiasiya istiqamətlərini təklif edə bilərik:

- neft və qeyri-neft sektoruna aid sahələr üzrə;
- neft-kimya və digər emal sahələri üzrə;
- elmi-texniki fəaliyyətin həyata keçirilməsi üçün istifadə olunan əsas vəsaitlər üzrə;
- innovasiya fəaliyyətində istifadə olunan əsas vəsaitlər üzrə;
- enerjiyə qənaət edən maşın və avadanlıqlar (*siyahısı və istehsalda real nəticələri müvafiq icra hakimiyyəti orqanları tərəfindən təsdiq edilmiş*) üzrə və s.

Investisiya fəallığını stimullaşdıran mexanizmlərin daha da gücləndirilməsi ilə yanaşı verginin tənzimləmə funksiyasının rolunu artırmaq lazımdır. Bu vəzifənin

həlli vergi inzibatçılığının vergidən yayınma hallarının azaldılmasına yönəlmiş ətlərlərinin təkmilləşdirilməsi ilə paralel surətdə aparıldığı halda səmərəli ola bilər.

İstifadə olunmuş ədəbiyyat:

1. “Vergilər” qəzeti, №35 (576) 15 sentyabr 2011-ci il.
2. Соколов М. М. Изменения в амортизационной политике как особая форма налогового воздействия на развитие экономики // Все о налогах, 2008, № 3, с. 23-29. (*Sokolov M.M. Amortizasiya siyasətində dəyişiklik iqtisadi inkişafa vergi təsirinin xüsusi forması kimi// Vergilər haqqında, 2008, №3, s.23-29*)
3. Петрикова Е.М. Роль амортизационной политики предприятия как инструмента стимулирования инвестиций в обновление основных фондов // Финансы и кредит, 2007, № 34 (274). (*Petrikova Y.M. Müəssisənin amortizasiya siyasətinin əsas fondların yenilənməsinə investisiyaların stimullaşdırılması aləti kimi rolunu// Maliyyə və kredit j-l, 2007, №34 (274)*)
4. Пансков В.Г. Совершенствование амортизационной политики в контексте модернизации Российской экономики.// Финансы, 2010, №11, с. 27-31. (*Panskov V.G. Amortizasiya siyasətinin Rusiya iqtisadiyyatının modernizasiyası kontekstində təkmilləşdirilməsi.//Maliyyə j-l, 2010, №11, s.27-31*)
5. Дадашев А.З. Совершенствование налоговой политики при переходе к инновационному типу экономического развития.// Финансы, №6, 2009, с. 36-40. (*Dadaşov A.Z. İqtisadi inkişafın innovasiyalı formasına keçiddə vergi siyasətinin təkmilləşdirilməsi.// Maliyyə j-l, №6, 2009, s.36-40*)
6. Голикова Е.И. Рыночная экономика требует реальной модернизации амортизационной политики. Финансы, №9, 2010, с. 28-32. (*Qolikova Y.İ. Bazar iqtisadiyyatı amortizasiya siyasətinin real modernizasiyasını tələb edir.// Maliyyə j-l, №9, 2010, s. 28-32*)
7. Экономика предприятия: Учебник под. ред. Сафронова Н.А., М.: Юрист, 1998, 584 с. (*Müəssisənin iqtisadiyyatı: N.A.Safronovun redaktəsi ilə Dərslik. M.:Yurist, 1998, 584 səh.*)
8. Azərbaycan Respublikasının Mühəsibat Uçotu haqqında Qanunu (24 mart 1995-ci ildə qüvvəyə minmişdir). aba.az/publish/qanun_bazası/Qanunlar
9. Azərbaycan Respublikasının Mülki Məcəlləsi, 2011.
10. Azərbaycan Respublikasının Vergi Məcəlləsi, 2011.
11. <http://www.azstat.org/statinfo/industry/az/index.shtml> - Dövlət Statistika Komitəsinin saytı.
12. Мəммədov Ф.Ə. və başqaları. Vergilər və Vergitutma. Ali məktəblər üçün dərslik. Bakı: 2010, 512 s
13. Kəlbəyev Y.A. Fiskal Siyasət və Milli İqtisadiyyatın Tənzimlənməsi Problemləri (*monografiya*), Bakı: Elm, 2005, 468 s.
14. Гордеева О.В. Принципы эффективного налогового регулирования.// Финансы, №9, 2010, с. 33-36 (*Qordeyeva O.V. Səmərəli vergi tənzimlənməsinin prinsipləri// Maliyyə j-l, №9, 2010, s. 33-36*)
15. Шумпетер Й.А. Теория экономического развития М.: Прогресс, 1982, 401 с. (*Şumpeter Y.A. İqtisadi inkişaf nəzəriyyəsi M.:Proqress. 1982, 401 s.*)

Сейфуллаев Ильгар Зульфигар оглы

доцент, доктор философии по экономическим наукам, Министерство по налогам
Баку, пос. Бакиханова, ул.У.Раджаб, 1.
s-ilgar@mail.ru

Налоговые аспекты инновационной политики амортизации

Аннотация

Цель исследования - исследование влияния действующего механизма налогообложения на использование амортизационных отчислений в инвестиционных и инновационных целях.

Методология исследования - дедуктивный подход и сравнительный анализ.

Результаты исследования - проведена оценка использования амортизационного потенциала в инвестиционных и инновационных целях, определены причины низкого использования амортизационного потенциала, предложены меры по учету использования амортизационных отчислений и по направлениям дифференциации налогового регулирования амортизационной политики.

Ограничения исследования - отсутствие учетных и статистических данных по использованию амортизационных отчислений затрудняет более глубокий анализ амортизационной политики предприятий.

Практическая значимость исследования - возможность использования в качестве научно-направляющего источника при подготовке мер государственного, в том числе налогового регулирования амортизационной политики предприятий.

Оригинальность и научная новизна - проведен анализ уровня соблюдения принципов налогового регулирования в действующей амортизационной политике.

Ключевые слова: *амортизационный потенциал, учетная политика, налоговое регулирование.*

Seyfullayev İlgar Zulfigar oğlu

doctor of philosophy on economy, The Ministry of Taxes,
Baku, Bakıxanov, U.Rajab str. 1.

Taxation aspects of pro-innovative amortization policy

Abstract

Purpose - research the influence the mechanism of taxes regulation to use the amortization sum for investment and innovations.

Design/methodology - deduction approach and comparative analysis.

Findings – are estimated the using of the amortization potential to investment and innovation aims, are defined the reasons of low level in using of taxes abate for amortization and proposed deferens directions for taxes regulation of the amortization policy.

Research limitations – the non-existence of account and statistics information about using of amortization are limited more deeply analysis of the amortization policy of enterprises.

Practical implications - using as scientific and guiding source in preparing the regulations measure on the amortization policy of enterprise.

Originality/value - are analysed the observing levels of taxes regulation principles on the available amortization policy.

Keywords: *amortization potential, account policy, taxes regulation.*

JEL Classification Codes: D23, D92, , E62, H21, O23

Məqalə redaksiyaya daxil olmuşdur: 24.10.11.

Təkrar işləməyə göndərilmişdir: 02.11.11.

Çapa qəbul olunmuşdur: 12.12.11.